

Ажалай туг

2018 оной
мартын 30

№ 6 (3998)

1965 онһоо гарана

НЮТАГАЙ ПОНИН

Бэлигтэй хүбүүнэйнгээ дурасхаалда

Мартын 14-нэй үдэр Үлэгшэн нютагта олон зоной хабаадалгатайгаар хургуулийн хизаар ороноо шэнжэлэлгын музей нээгдэбэ.

Энэл үдэр П.Т. Очировай «Үлэгшэнэй буряадуудай угай домогууд», Г.Х. Базаржаповай «Зальбарал» гэхэн номуудай арамнай, эдир шүлэгшэдэй мұрысөөн «Минии тоонто Захаамин» үнгэрбэ. Эмхидхэгшэдэй хэлэхээр, энэ булта хэмжээнүүд Буряадай габьяата багша, хизаар ороноо шэнжэлэгшэ, хургуулийн музейн эхи табигша, Үлэгшэнэй түрүү хүбүүдэй нэгэниинь болодог Пама Тундулович Очировай мүнхэ дурасхаалда зорюулагдаба.

Захаамин аймагай захиргаанай толгойлогшо С.В. Гонжитов, П.Т. Очировай наһанайн нүхэр Ц.Ц. Очирова, нютагай захиргаанай толгойлогшо Б.Б. Очиров, хургуулийн президент Александр Очиров гэгшэд музей нээлгын ёһолол эхилжэ, улаан лентэ хайшалжа оробод.

«Хургуулийн музей» гэжэ түсэл Үлэгшэнэй багшанар ба һурагшад 2016 ондо бэлдэжэ, энэ үнгэрһэн сагай хугасаа соо тэрэнээ эрхимээр бэлүүлжэ шадаба. 1984 ондо П.Т. Очировай эрхилэн бии болгоһон музей шэнээр хэргээгдэжэ, багаханшые хаа талмай дээрэ удха эхэтэй, нютагай зондо хэрэгтэй

экспонадууд табигданхай байна. «Хургуулийн түүхэ» гэхэн буланда Үлэгшэнэй хургуулийн 72 жэлэй түүхэ харуулан материалнууд, саарһа дансанууд, фото-зурагууд табигданхай. «Колхозой түүхэ» бүлэгтэ хамтын ажалай байдал 1928 онһоо 1992 он болотор харуулагдана. Тэндэ баһал зоной хэжэ ябаһан

ажал хүдэлмэри гэршэлһэн материалнууд үргэнөөр дэлгэгдэнхэй. Эсэгийн дайнда хабаадаһан үлэгшэнөөрхин тухай хөөрһэн материалнууд аминдаа суглуулан бүридхэгдэбэ. Тэндэ ара талын ажалда ябаһан ветеранууд тухайшые дэлгэрэнгыгээр хөөрэгдэнэ. Урда уряанай сагай ажабайдалтай холбоотой буряад һэсы гэрэй түхэлөөр бүтээгдэһэн таһаг соо һонирхолтой экспонадууд – урда уряанай гэр бараанай болон ажалай хэрэгсэлнүүд суглуулагдан табигдаба. «Нумизматика ба бонистика» гэжэ таһагта үнинэй суглуулагдаһан Ород Уласай болон олон хари гүрэнүүдэй мүнгэнүүд табигданхай.

Энэ музейн материалнууд соо нютагайнгаа ажалша бэрхэ арад зон, түрүү хүнүүд тухай зураглалнуудые бэлдэжэ (Үргэлжэлынь 2-доху нюурта).

(Үргэлжэл).

эмхидхэгшэдэй табиһаниинь ерээдүй сагай харагшад ёһотойл сэгнэхэ бээ гэжэ һанагдана.

Энэ үдэрэй һайндэртэ хабаадагшад эдир бэшээшэдэй заншалта 22-дохиео үнгэргэгдэһэн «Минии тоонто Захаамин» мурьсөөнэй талаан бэлигтэй танилсаба. Уран зохёолшо Аюша Доновхоо эхитэй энэ мурьсөөнэй 1994 онһоо үнгэргэгдэжэ эхилһэн тухай Ород Уласай уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, «Уран Дүшэ» нэгэдэлэй түлөөлэгшэ Х.Д. Дампилова хөөржэ үгэһэн байна. Иимэл мурьсөөнүүдтэ түрүүшын алхамууды хэжэ байһан эдиршүүл өөдынгөө шадал бэлигээ харуулжа элирүүлдэг гэшэ. Энэ мурьсөөндэ Суранзан Цынгева (Хуртага), Майдар Хандуев (Үлэнтэ), Бадма Лубсанов, Аягма Раднаева (Шара-Азарга), Сергей Самбуев (Сахир), Намсарай Цыденов, Бадма-Ханда Гуляева (Үлэгшэн), Аюша Гармаев (Ехэ-Сахир) гэгшэд өөрынгөө бэшэһэн зохёолнууды уншажа, жюриин шийдхэбэрээр эрхимүүдын болобо. Тэдэнэртэ илагшын дипломууды, шангууды мэдээжэ шүлэгшэн Галина Базаржапова барюулжа, саашанхи зохёохы замдань амжалта хүсэбэ.

Үлэгшэн тоонтогой Галина Базаржаповогай «Зальбарал» гэжэ шүлэгүүдэй номтой танилсалга үнгэржэ, харагшад бэлигтэй басаганайнгаа зохёолтой дэлгэрэнгыгээр танилсаба. Пургуулийн багшанар Галина Базаржаповогай үгэнүүд дээрэ зохоогдоһон «Нютагайм хургуули» гэжэ гимн гүйсэдхэжэ, арамнайн баяр эхилбэ. Бэлигтэй сурбалжалагша Галина Базаржапова олон жэлдэ уянгата хайхан

шүлэгүүдэ бэшэжэ, уншагшадаа баясуулан ябадаг. Зохёолнуудын түрэл тоонтынгоо, Бурядайнгаа үзэхэлэнтэ хайхан байгаали магтан дуулана. Эжыдээ, төөбиндөө, нүхэдтөө, багшанартаа зорюулһан шүлэгүүдыень хужарлан уншанабди.

Аймагай эрдэм-хуралсалай эмхинүүдэй түлөөлэгшэд Т.С. Халтинова, Т.А. Ильина, С.В. Цыренов, Н.Б. Абидаева, Э.Н. Базарова, С.С. Самбилова, А.Д. Шагдуржапов гэгшэд Үлэгшэнэй хургуулийн багшанары, хурагшады энэ үдэрэй һайндэрнүүдээр амаршалжа, бэлэгүүды бариба. П.Т. Очировай нютагаархид – дэлхэй дээрэ хур харбалгаар мэдээжэ болоһон мэргэн хүбүүдэй эсэгэ Ц.С. Цыремпилов, нютагай захиргаанай толгойлогшо Б.Б. Очиров, Үлэгшэнэй хургуулийн захиралаар урда жэлнүүдтэ ажаллаһан Ж.Ц. Гармаев, ФСБ-гэй ветеран В.М. Цаганов, багша Ц.Д.Б. Очирова гэгшэд амаршалгын дулаан үгэнүүды хэлэжэ хабаадагшады баярлуулба.

«Үлэгшэнэй буряадуудай угай домогууд» гэжэ нэрэтэй П.Т. Очировай номой арамнай энэ үдэрэй үшөө нэгэ баяр боложо үнгэрөө. Пама Тундуповичай наһанайн нүхэр Цындыма

Цыдыповнагай оролдолгоор энэ ном хэблэгдэжэ нара хараба гэшэ. Үлэгшэнэй арад зон мүнгэ алтаар хамһалсажа, 500 хэһэгээр энэ ном хэблэгдэн гараа. Үлэгшэнэй буряадуудай домогууд ном боложо гарахын тула Г.Х. Базаржапова, хургуулийн багшанар, нютагай зон, Ородой хотонуудаар ажаһуудаг Үлэгшэнһөө гарбалтан баһал ехэ оролдолго гаргаһан байна. Үлэгшэндэ мүнөөдэр ажаһуудаг табан буряад-монгол угуудай түүхэ домогууд зондоо хэрэгтэйл, һонирхолтойл байха ааб даа.

Энэ үдэрэй баярай хэмжээнүүды хургуулийн «Шэгшүүдэй» (хүтэлбэрилэгшэнь Б.А. Бадмаева), «Наадан» (хүтэлбэрилэгшэнь Б.С. Дамдинова), «Тэрэнги» (хүтэлбэрилэгшэнь С.Д. Тунжинова) ансамбльнууд дуу хатараараа шэмэглэн үнгэргэбэ.

Иигэжэ түрэл тоонтоёо түүрээжэ, бэлигтэй бэрхэ зонойнгоо бүтээһэн ажал хүгжөөн, үргэлжэлүүлэн дамжуулжа, олоной анхаралда хөөрэн, харуулан табижа байһан Үлэгшэн нютагаархин буянтай хэрэг бүтээбэл гэшэ даа.

Соёлма Балькурова,
манай корр.

(Пургуулийн фото-зурагууд)

УРАН ҮГЭ

АШАТА ҺАЙХАН ЭЖЫМНАЙ

Аажам нютагай үбсүүндэ
Ами наһа бэлэглээ,
Арюун сэбэр сэдхэлтэй
Ашата һайхан эжымнай.

Хүлэг мориной дүрөөдэ,
Хүнһөө нэгэшье дутуугүй,
Хүргөө манай хүлнүүды
Хайрата түрэл эжымнай.

Далижан байха үедэмнай
Дэмжэн байгаа маанадаа
Дулаан зөөлэн сэдхэлтэй
Даруу номгон эжымнай.

Нарата дэлхэйн нюрганда
Наһаяа эдлэн ябахандаа,
Хайрата эжынгээ дүрье
Хадагалан байгшаб зүрхэндөө.

ХОЛЫН ГАЗАРТА ЯБА ҺАНАА

Холын газарта ябаһанаа,
Хүрэжэ нютагаа ерэхэш,
Хадата түрэл Захааминаа
Хаража, досоогоо ханахаш.

Аяар холоһоо эрьежэ,
Абынгаа тоонто харахаш,
Аятай һайхан гуламгадаа
Анда нүхэдөө золгохош.

Үлгы нютагаа бусажа,
Үнгэрһэн сагаа һанахаш,
Эльгэ зүрхөө уяруулжа,
Эдирхэн наһаяа шаналхаш.

ОРОЙН ҮБЭЛ

Үбэлэй нойрмог хаһа
Үнгэржэ байна хэбэртэй,
Аргаахан дүтэлһэн хабарай
Амисхаал заримдаа мэдээтэй.

Үдэрнүүд ута боложо,
Үүлэд яаралгүй дэгдэнэ.
Дулаанай ерэхье хэлэжэ,
Дуһаахан доошоо тэгүүлнэ.

Хабарай урихан үдэрнүүд
Хүрэжэ ерэхэ нэгэтэ,
Хагсуу үбэлэй үлэгдэлнүүд
Хайлан ошохо гэнтэ.

Сэсэгма ГАРМАЕВА

ЭРТЫН ХАБАР

Хүлээгдэһэн хабар хүрэжэ ерэхээр,
Хүсэ шадалаа харуулжа эхилээ,
Хүр саһа үтэр хайлуулаад
Хүхюун горходые түргэн урадхуулба.

Эндэшье-тэндэшье хюрөөгэй абьян,
Эсэхэ-сусахые мэдэнэ үгы.
Энээгүүр, тэрээгүүр түлээнэй шажан
Эрээлэн харагдана айлай газаагуур.

Агаарта гэнтэ ангирай ганганаан
Аятай дулаанай дүтые гэршэлнэ.
Алаг соохор тала дайдаар
Аажам тэнюун малнууд бэлшэнэ.

Харлаһан харгын заха зайгаад
Харагдана жэрэлгээн дулаан үдэр,
Хара турлаагууд туха соогоо
Хааглан уурхайгаа һэргээн заһанад.

Борис ГАРМАЕВ

ААЖАМ НЮТАГНАЙ – САНАГА

Аажам нютагнай – Санага
Алтан наранай үргөө юм.
Ара тайгын үбсүүндэ
Арья-Баала бурхантай.

Элдин һайхан нютагни
Арья бурханай энхэрэлһээ,
Аадар бороогой дүһалһаа
Үнгын һолонго толорбо,
Үзэсхэлэнтэ орон оршобо.

Агуу Түүшэдэй орьелһоо,
Сүмбэр уулын оршонһоо
Арья- Баала заларжа,
Амар сайхан юрөөбэ.

Субад эрдэни номнолынь
Сэсэг зула бадарааба.
Ум маа ни уншалгань
Ухаан сэдхэл һэргээбэ.

Юлия ДАМПИЛОВА

ХАНДАЖАП ЦЫРЕНОВ

НАЯНАЙ ХАРГЫ ХҮНДЭТЭЙ

Дала наһанай шэмэг болохо,
Домогоор халима аршаанта гол соо,
Долоон үнгын холонгоор энхэрхэн,
Дэлгэр найхан нютагни халбарна.

Ная наһанайнгаа харгыгаар
Нам намхан гэшхэлнэбди,
Намаа сээсэгэй хангал соо
Нарата үдэрье тоолон, тоолон үнгэргэнэбди.

Нарата үнгэрхэн хаһые
Наһан соогоо хожуулан,
Налгай найхан ашанараа хаража,
Найдалай арюуханиие үзэжэ үнгэргэнэбди.

Үндэр мүнхэ тэнгэрийн
Үнжэгэн дулаахан наранай элшээр,
Үдэр бүри арюуханаар эльбэжэ
Үхибүүн наһанһаам уряалһан.

Хангайн хангал соо тэнжэһэн
Хүхы шубуунай донгодоон соо,
Хүхюухэн алтан гургалдайн жэнгирээн соо
Хүнэй зэргэ болоо һэм.

Дуулим арюухан намарай
Дүүһашагүй дуранай урамдаа шагнаһан,
Дуудан холоһоо уряалһан,
Дэлгэр найхан Хангайн жама ёһо.

Үрэжэлтэй баян найхан
Үнжэгэн зөөлэхэн газар дээрэ түрэжэ,
Үнэтэй нангинаар хамгаалжа ябаһан,
Үбгэ эсэгэнэрэйм нангин тоонто.

Бага наһандаа
Бэлшэрэйнгээ үбэртэ
Шэб шэнэхэн шэхэнэгээр
Шуумайса холжоржо үнгэргэһэн.

Бэлшэрэйнгээ һургуулийн боһогые
Баран бултаа алхажа ороһон,
Бартукова багшада эрдэмэй эхи абаһандаа
Баярай найханиие хүргэн дабшаабди.

Залуудаа үелһэн нүхэдөө һанахадам,
Зүблэлтэ сагай эрхэхээ,
Зааханшые хазагай ябагдаагүй
Зүрхэ эльгээрээ дурлаһан нютагнай.

Суг ябаһан нүхэдөөрөө
Саг сагтаа хүхилдэжэ,
Сагаан һараар бэе бэе амаршалһаар
Сэнтэй боһогым элээһэн.

Сагаан эдегээр угтадаг гуламта,
Сарюухан дулааханаар хүндэлдэг,
Сагаан буурал үбгэнэй
Сог зали ехэтэй үрээлдэ хүртэдэг.

Хүдэр наһанайм ябадал
Холын холоһоо шэхэндэ дуулдажа,
Хүхюу наһаяа һанан, һанан
Хүгжэмтэ дуугаа ханхинуулнабди.

Залуу шамбай хаһадаа
Зүрхэтэйл ажаллажа ябагдаа.
Үнгэ бүрийн ажалда
Үдэр, һүнигүй ябагдаһан.

Баян дүршэлтэй болоһондоо
Булгата Хангай нютагаа суурхуулһан.
Омог һанаха нүхэдни
Орхижо ошоходоо харамтай.

Хүгшэрхэ нэтэрхын
Хилэ дээрэ ерэхэдэ
Хүндэ юуншые хэрэггүй юм байна,
Хүүгэд, ашанарни эрдэниһээ үлүү.

Арюухан үхибүүд ашанарни
Алда хадагаар золгожо,
Аятай найхан хандасаар
Аман үгын дээжээр үрээдэг.

Ягаашые баян Хангайб даа,
Хүжэ ногоон хүнжэлтэй,
Хангал соонь умбажа үрэжэһэн
Ямба хүндэтэй Хонгоодор нютагни.

НИКОЛАЙ ШАБАЕВ

УЛЬГЭР ШЭНГИ ҮНГЭР ҺЭН ХА ҺА

(баримтата туужа)

УТА-ЖАЛГАДА

Тунгалаг ухатай, хадын түргэн урасхалтай мүлхэн хүйтэн Сагаан-Морин гол зубшаад, совхозой долоон гүүртэ үбэлжэдэг байһан юм. Зундаа, үбһэ хуряалгын хаһада, зуһаландаа нүүһэн малшадай эдэ байрануудта хүлгөөтэй, шууяатай болодог. Пургуулиин наһанһаа эхилээд лэ дээшээ, нютагай бүхы залуушуул, бригаданууд боложо хубаараад, үбһэ хуряалгада ябадаг байгаа. Хүхюутэй, хүлгөөтэй һэн даа, одоол мұрысөөн гээшэш дэлгэрхэ. Наадан, шог зугаашье юу мундахаб. Залуушуулые нютагай аха наһатан ударидажа ябаха, бригадануудта нэжээд-хошоод үбгэдшье ябалсаха.

Эндэ залуушуулай ажалда дүршэхэ, ухаашье нэмэхэ али бүгэдэниинь хуул байгаал даа.

Пургуулида үшөө ороодүй бага наһанһаан түрэлхидөө дахажа, Ута-Жалга гэжэ газарта зун бүри үбһэ хуряалгада гаралсадаг байгааб. Тийһээр тэндэ байрын «пропскаатай» боложо, бүхы наһаараа тэндээл ябажа гарааб. Хэды олон һайн хүнүүдээр ябагдаа гээшэб? Тэрэ багымни үсын нэгэ үшар элихэн һанагдадаг...

Хэдэн хоногоор һуужа ороһон бороодо Сагаан-Морин голнай мэдээгээ табин мухарижа, эрид тохойто эрьедэ багтангүй дүтэ сохёод, үргэлжэ нэгэ ехэ тальян болон урдана.

Тэрэ жэл үбһэндөө сугларһан зон гэбэл – Цыренжаб Цыренов бригадир, Бадмажаб Чимитовтэн гэрээрээ, Цыбикжаб Намсарасва, нютагаймнай

һургуулиин багша Пагба Будасевич Аюшеев, минии баабай, эжы, үшөөшье хэд һэм, хэдэн хоногой бороодо хэхэ юун байха һэм, амаржа байһан байха. Пагба Будасевичай «Агнажа ерэхэм», – гэжэ гараһые һайн һанагшаб.

Зундаа хээрэ сугларһан хүүгэдэй талаан лэ бээ. Үдэр бүри урда шугыгаар, үерлэһэн Ута-Жалга горхоной эрьээр, нэгэ наһанай Бадма-Ошор, Дарима бидэ гурбан, Бадма-Ошорой дүү Володя гээд наадажа жаргадаг байгаабди.

Тэрэ үдэр, наадаһаар байтараа, Даримын: «Тосхондоо үлэһэн тээбиигээ, дүү Дашамаагаа һанашооб», гэхэдэнь, хэдэн жэл соо Ута-Жалгынгаа оршон тойрониё табан хургандаал мэдэхэ болоһон бинь дахуулаад лэ, нара һуухын урдахана тосхон орохоор гарабабди. Тосхон хүрэхын тула хабтайжа урдахан Сагаан-Морин голой саада эрьедэ гараха хэрэгтэй байгаа.

Тэрэ Дархиин хашаан багаар нэгэ бүдүүн шэнэһэн гол хүндэлэн үнаһан байдаг, тэрээн дээгүүр гарахабди, – гээд лэ бинь тэдээнээ дахуулаад, үерлөөд байһан зүүн ехэ гол тээшээ ошобобди.

Хүрэжэ ерэхэдэмнай, орбонгоороо үнаһан бүдүүн шэнэһэн үнаһанай нюрууһаа холо дээгүүр гол хүндэлэн хэбтэнэ. Эндэ яагаа наридха байгаа юм, дорьботой хүнэй һаадгүй ябаад гарахаар, шэнэһэнэй узуур, үзүүртэ үнаһанье гараагүй. Голой эрьедэ хүнэй хөөрэлдэхын аргагүй үргэлжэ хүүсэн, тэрээ-

хэн шэнэһэн доогуурнай үнаһан бусалжа байһандал бурьялжа харагдана. Орбонгоорнь аһалдажа шэнэһэн дээрэ гараад, доошоо харан гэхээм... тэрэ шэнэһэн дугымни аалиханаар хүдэлһэн мэтэ болоод... байн, харбаһан һомондол хурданаар, голоо үгсөөд, гүйжэл мэдэбэ... Урдажа байһан үнаһаа арайхан гэжэ харасаяа һалгаагаад, нүхэдөө харахадам, тэдэм үшөөл дороо, юу хэхьем хүлэжэ зогсонод. Бишыхан отрядай удамарша болоо хадаа сүхарижа болохогүй, наадан болохош, тийгээдшье энэ багаараа «хуушанай хүм» гээшэмни диилэжэ, тэрэ шэнэһэн дээрээ үбдэглэжэ абаад лэ, дүрбэ хүллөөд, мүлхижэ оробоб.

Доошоо, урдажа байһан үна руу харангүй мүлхихэ ухаамни хүрөө ха юм, һаадгүй мүлхиһөөр, саада эрьедэнь хүрэжэ ошобоб. Дарима (Бадма-Ошорһоо холо зүрхэтэй һэн ха гээд һанагшаб) мүн лэ модондой орбонгоор аһалдаад, шэнэһэн дээрэ гаража, саанань байһан намайе хараһаар, баһал мүлхижэ гарба. Бадма-Ошор Володиёо түлхихэ тоондой шэнэһэн дээрэ гаргаба, тэрэнь хэнһээмнайшье шуранаар мүлхээд гаража, хойноһоонь өөрөө мүлхибэ...

Зай, иигээд байхадаа, отогһоон холо ошоошьегүй һаа, замаймнай эгээл хүшэрынь дабагдаба хэбэртэй, Сагаан-Моринойнгоо зүүн эрьээр, сээнтэр ошоһон харгыда ороод лэ, ябажа мэдэбэбди...

(Үргэлжэлын 6-7-дохи нюуриуудта).

(Үргэлжэл).

Бүрхжэ байхада Доодо-Хужарай (тиихэдэ отогынь уһанайнгаа зүүн бээдэ байһан юм) үбһэшэдэй хажуугаар үнгэржэ ябахаданай, гэрэйн-гээ газар байһан Трофим Дареевич Шагдуров:

- Таанар хайшаа ошобот?! – гэжэ асууба.

- Гэртээ ошобобди, – гэжэ Дарима харюусаба. «Энэш маанарые тогтооходоо болохо», – гэжэ бодоһон бидэ яаран һагад ябажа үнгэрбэбди.

Трофим Дареевич, бодолтой, томоотой хүн, ойлгоо юм бээ, теэдшье маанарые тогтооһонхой хэрэгшье үгы ха юм даа, гэдэргэмнай бусааха болоо һаань, харанхы болгоод Сагаан-Мориноо яажа һөөргөө гараха болонобибди, эгээл аюултайнь энэ, эндэһээ сааша айха юумэ үгы, һаадгүй ябаад хүрэгдэхэ гэжэ мэдээтэй. Сагаан-Морин тосхоной дундуур урдажа гарадаг Баян-Голой горхон үершье һаа, адагаараа хүүргэтэй ха юм.

Шэб харанхы болоһон хойно, 15-16 модо зай гаталһан дүрбэн «аяншад», Даримынгаа хүгшэн эжын үүдэ тоншожо оробобди.

- Энэ үһа голой үертэ үхибүүдээ алдаад, юу хэжэ байһан зон гэшэб? Хэнтэй, юугээр, юундэ ерэбэт? Хэнтэй уулзаабта, хэн харааб?.. – гэхэ мэтээр Дэжэд тээбии гэмэрһээр, байһан юумээрээ гэдэхэнүүдыемнай бордойлгоод, энээгүүр-тэрээгүүр ноохой дэлгэжэ хэбтүүлбэ. Бэшэ нүхэдни унтаа хэбэртэй, хэбтэхээр үнишье болоогүй, минии арайхан унтаагүй байтарни, газараа:

- Дэжэ-аад! Пэрюун гүш? Үхибүүд ерээ гү? – гэжэ эрэ хүнэй хонгёо абьян дуулдаба.

Бишье баабайнгаа хоолой таяа бээб даа. Юу хэжэрхихэнээ, айха тухайгаа һаял ухаандамни оробо...

– Ерээ, ерээ! Шэмэд гүш? Пая ерээ, унтуулааб! Үгы, яаһан зомта, яагаад алдабат? Хаража байхада яадаг юм!..

- Зай, ерээ хадаа болоо, унтагуудаг, үглөөдэр орохоб, – гэжэ баабай хэлээд, гудамжын шабар соогуур мориной туруугаараа шал-пял альгадаһаар саашалха дуулдаад, аалин байдал тогтобо...

Яахаб, Дэжэд тээбиин зуһаланда ороһон бидэшье зөөлэн бүхэдэ диилдээ бээбди, харин Ута-Жалгада...

Нара орохо багаар наадажа гараһан хүүгэдые оложо асарха даабаритай гараһан Сэрэн-Ханда, хаанашье үгы шэнги байхаданай, бусадтаа ерэжэ дуулгаад, отогоороо хэдэн тээшээ бэдэржэ гарабад ха.

Голой эрьеэр, шугы соогуур, дээшээ, жалга үгсэжэ, һайса бэдэрээд, бүрхэдэ отогтоо сугларбад.

Пагба Будаевич агнууриһаа орожо ерэбэ.

- Шэмэд абгай, тамнай мориндоо мордожо, доогуур отогуудһаа һурагшалыг даа, эдэш уруудажа ошоходоо болоо, бидэ энээн багаараа бэдэрэе, – гэлсээд, дахин гарабад. Пагба Будаевич сайһаа ябууд балгаад, байраһаа хойшоо тэбхэр дээгүүр, ой соогуур бэдэрхээ гараба. Бэшэниинь гол зайжа, хоёр тээшээ таран бэдэрбэд.

Тиигэжэ отог зоние хүлгүүлээд, унтаж хэбтэхэн маанарые үглөөгүүр Дэжэд тээбии хэрюулжэ, сайлуулаад, намайе баабайдамни тушаажа, бусадыемнай бороогоор сээнтэр ерээшэдтэ үгэжэ, моридто һундалдуулаад табиба...

Тэрэ маанарые түрүүн бэдэржэ гараһан Сэрэн-Хандаманай, Даримымнай абгазы, наһаараа аха хүн, маанарые хаража байха хатуудаалгабарияа алдажа (өөрөө баһал үхибүүн ха юм даа), ехэшүүлһээ зэмэ амсаһан, тэрээнһээ хойшо маанартаа одоол хатуугаар хандадаг, таһа баряад байдаг болоо бэлэй. Сэрэн-Ханда Дамдиновна Буряадай багшанарай институт дүүргэжэ, Яруунын аймагай Мужыха тосхондо хандада гараад, бүхы наһаараа Мужыхын дунда һургуулида хари хэлэнэй багшаар ажаллажа гараа, Россиин Федерациин габьяата багша гэхэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртөө, хүндэмүүшэ һайхан айлайхи һуудаг юм, ажалаараа, али ондоо хэрэгээр сааша-наашаа Яруунаар ябахандаа оло удаа орон-гаран, хонон-үнжэн ябагдажал байдаг...

Бороошье үргэлжэ орожо байдаггүй ха юм даа. Наран гараха. Тармалгын болоходо, тармуур баряад, бухалшадай хойноһоо үбһэнэй хог тармаха, һүри табилганда бухал шэрэхэш.

Тэрэ багадаа Пүнди-Хүрин гэжэ морёор (энэ морин юундэ иимэ нэрэтэй байһан юм гэжэ ондоо бүлэгтэ хэлэгдэхэ) үргэлжэ бухал шэрэдэг байһамни һанаандамни үлэнхэй. Даншье миил, эдээнэй дарамта бэшэл хэн хабди...

Байн эжымнай үбһэндэ гарангүй, Сагаан-Мориндоо үлэдэг болобо. Бил баабайгаа дахаад, жэл бүри юундэшье юм, тэрэл Ута-Жалгадаа гаралсадаг, яһала боргожон, одоо бухалдаал «ноён» болонхой ябалсадаг һэм.

Зарим жэл урда ябаашадынь ондоо отогуудта гарашаха, орондонь ондоо хүнүүд бии

болохо, тийхэдэ аба эндээл үлэһэн байдаг бэлэй. Хажуур дабтахадаа бэрхэ, тармалгада морин тармуураар үбһэ тармаха, хүри сомоходо нюруулха... Урданай зон ажалдаа нарин, хэһэн юумээ шанартайгаар хэдэг, урдаа байһан хүниие хүри нюруулхыень гаргадагшыегүй байһан юм.

- Шэмэд абгай, сомоо дээрээ гарагты, – гэхэдэнь,

- Зай, зай, одоол загаснай нурга зохёо-яа, – гээд, хүри дээгүүр аргамжа хаяулжа, саанаһаань хэн нэгэндэ барюулаад, абиржа гараха.

Нэгэтэ, тийхэдэ аха класуудта нурадаг, хамагыень хэхэ, хүсэд үбһэшэн болонхой ябааб, баабайн хүри өөдэ гарахада, саада хажууһаань аргамжыень барижа үгэхөөр ошобоб.

- Баряа гүш?

- Баряа-баряа...

Пүри өөдэ абиржа ябахань эли, баряад лэ байнаб. Пүриингөө оройдо арайл хүрөөгүй ябаад, тэрэ доронь байһан Ринчин-Дорждоо (Гармаев) юүгээшые юм «Зай», – гэхыень нүгөө хажууда байгаад дуулаһан би аргамжяа табижархибаб... Аргамжынгаа үзүүрэй «жэрэгэд» гээд лэ хүри өөдөө гарашахые харан сасуумни нүгөө талаһаа Ринчин-Доржын нэгэ муухайгаар хүүхирхэ дулдаба. Юунэй болоһые ойлгомсоороо тэрэ дары хүри тойроод гүйжэ ерэхэдэмни, баабай Ринчин-Доржо хоёр хоюулан газарта хэбтэбэд.

- Энэ эсэгээ алахаһни ха юм, яжа байнаш, аргамжа юундэ табяабши?! – гэжэ сошоһондоо улаан болошоһон Ринчин-Доржо ганиржа байба.

- «Зай» гээ бэшэ хэн гүт?

Баабай бараг, аахилһаар бодобо, унажа ябахыень хараһан Ринчин-Доржо гүйжэ ошоод, бээе табижа үрдэе юм ха, тийгэжэ хоюулан ошожо унаад, тэрэ ганиржа байбад.

Шэнэ хүри үндэр, ехэл гэнэтэй, иимэрхүү ушарнууд хаа-яа болоһон байдаг.

Нэгэ зун Ута-Жалгада Цыренжаб бригадир, минии баабай, Даниил Данзанов Шарлуу эгэшэтээ, Ринчин-Доржо Гармаев, Бадмажаб Чимитов Шарлуу һамганаараа, үшөөшые хэд хэм, сугларһан байбад. Даниил Галсанович наһатай Бальжад эжыгээ абажа гараһан байгаа.

Баабаймни Хабхаан-Боро гэжэ хүл хүнгэнтэй, улыгам морёор үбһэ тармадаг, тэрэнээ гамнаха, нарилха, ондоо хүндэ балай унуулхашыегүй, хайрладаг байһан юм. Хабхаан-Боро олон жэл Ута-Жалгада ябаа, энээхэн морин тухай үшөө хөөрэхэбди.

Нэгэ үдэшэ, үшөө наратай байхада, Шарлуу эзы отогһоо модо арай болохогүй холо, зүүн оломойнгоо тээ дээршэг, сээл соо, уһанда орожо байба юм ха. Саб сагаан, бэетэйшэгхэн хүнэй сээл соо байхые хараһан Цыренжаб:

- Шэмэд Улзеевич, тэрэ Хабхаан-Боротной шүдэртээ сээл соо орошоод байна, – гэбэ.

- Ай, халагни, хайран моримни, шүдэртэй... томо шулуунда хальтиржа, торожо сээл руу унахань, үхэхэнь ха юм, ошыт, абыт! – гэжэ ябажа гэмшэбэ, тухашарба.

Зоной энеэлдэхэдэ, ухаа орожо:

- Угы, мүнөөхэнэ табяа һэмнэйб, хэдыдэ тэрэ ошожо үрдихэ юм. Тээд, тэрэ сээл соош юун гээшэб! – гэхээр хараашалаад, отогһоон хой-

шолон һагад ногоо зулгаажа байһан мориёо хаража, эдээнэйнгээ гасаалһые ойлгобо.

Нэгэтэ (оройшог, гуранай гүйһэн хаһада гээшэ хэн ха) Цыренжаб хазаарнуудаа абажа, моридоо, хүлынь амаруулхаа, бэдэржэ асарха гэжэ гараба. Жэжэхэн бороо шэдэрнэ. Ута-Жалгын бүүсаһаа хойшоо, займаг барид гээд, голой шугы харан һагад ябаһаар, Дарханай урда, голой эрьедэ үргәһан бүлэг шэнэхэд соо оробо.

Яаралшыегүй, аяарханаараа хараашалан, шагнаархан ябатарая, мэнэл һаяхана, үдэшэ юм гү, мүргүүлжэ үхэхэн гуран дээрэ сэб сэхэ гарашаба.

Байгаалиин жама ёһоор ажамидалалай үргэлжэлэл сахижа тэмсэлдэ бодоод, ами наһаяа алдаһан гүрөөһэнтэн аймагай эрэ нэгэн иигэжэ хосорбо ха юм даа. Амитан бүхэниие олзолжо ажа болодог хүн түрэлтэн бэлэн хэбтэһэн ан олоходоо яахаб, абахал болонхо ха юм.

Хии бараанай үедэ, үшөө тийхэдэ хүниин һэрюундэ хэбтэһэн гуран яагаад ошоһонь хэм, ёһоороо, олзоёо абажа, дүрбэн хүлнүүдыень холбожо уяад, мүрэ дээрээ үргэлжэ, отог тээшээ эрьбэ.

Цыренжаб (Александр) Цыденович Цыренов бээр томо, шамбай, ажалда бэрхэ, хүхиюу хөөрүү, үнэншые, худалшые хэлэхыень ойлгохогүйш – үргэлжэ шог наада гаргажа, аргатайл һаа, хүниие гасаалжа ябадаг хүн байһан юм.

Буушыегүй, хазаарнуудые барижа гараһан аад, ан үргэлөөд орожо ерэхэдэнь, отогоорхидынь гайхалсажа угтабад.

(«Сагаан морин» гэжэ номһоо абтаба)

ЗАХААМИНАЙ АЙМАГАЙ 90 ЖЭЛЭЙ ОЙДО

ТООНТО НЮТАГНИ

Үлзы хэшэг үршөөгшэ
 Үргэжэлтэй тоонто нютагни,
 Сэлгээ талаар уужамхан
 Сэсэг шэнги тоонтомни.
 Аршаан булагаар суурхаан
 Амгалан тэнюун нютагни.
 Тала дайдын энгэр
 Түмэн сэсэгээр халбарнал,
 Хүхэ тэнгэрийн шара наран
 Хүбшэ тайгьем гэрэлтүүлнэл.
 Юугтэ Эхин хангайтай
 Юртэмсын багахан тоонтомни,
 Бүхы дэлхэйн омог болоһон
 Буянтай зонойм нютаг лэ.
 Үзэсхэлэн хайхан нютагни,
 Үлзы хатан эжымни,
 Үсын үедэ, хэтын хэтэдэ
 Үргэн дайдаараа сэгнэшэгүйлши.

НАМАРАЙ ШАРАЙ

Зунай халуун үдэрнүүд
 Зүдхэлэн зүрилдэн үнгэрбэд,
 Намарай хэрюун хэбшээн
 Намаагаар шэдэлһээр ерэбэ.
 Дэмээшэтэй үхиндэл дэмырэн
 Дэгэлээ һугалан шэдэжэрхөөд,
 Даараһан хайрата хуһад,
 Дүльбиин гунханад шэшэрэн.
 Томоотой түбшэн шэнэһэд
 Бүгльжэ аалин нойрсонод,
 Шарлажа хаташаһан шэлбэхэд,
 Шиигтэй газарта амарнад.

ХАРААСГАЙ

Шара сагаан үбсүүтэй,
 Ялагар хара дэгэлтэй,
 Хурдан, хүнгэн далитай,
 Хурса бүхэ хоншоортой
 Алтан хара хараасгай.

ХАБАР

Үбэлэй саһан хайлажа,
 Улануудһаа уһан урдажа,
 Дулаан оронһоо шубууд ерэжэ,
 Хабарай саг дүтэлбэ.

МИНИИ МОРИН

Номгон хара моримни
 Ногоол эдижэ саданаш.
 Алтан шэнги нюдөөрөө
 Ялалзан намай харанаш.

Хурдан, бүхэ бээтэй
 Сагаан сэбэр шарайтай,
 Ялагар гое үһэтэй
 Гансал минии моримни!

ДУРАНАЙ ДУУН

Шуһан соогуур бурьялан,
 Булаг шэнги харьялан,
 Дуран ерээд хүхинэ
 Дуутайхан горхон мэтэ.
 Зүрхэн соогуур хатаран,
 Зүүдэн соомнай мүнхэрэн,
 Дуран ерээд дуулана
 Дуутайхан шубууд мэтэ.
 Сэдьхэл нилээд дуутаймни
 Хүгжэм шэнги жэнгирнэ,
 Дуран маниие холбожо
 Жаргалтайшые болгохо.

МИНИИ МИИСГЭЙ

Минии миисгэй
 Мурка гэжэ нэрэтэй.
 Хөөрхэн ногоон нюдэтэй,
 Эрээн марьяан үнгэтэй.
 Хажуудам ерэжэ
 Эрхэлхэ дуратай.
 Пэмээхэнээр маряагаад,
 Хулгана агнадаг.
 Шадалгүйхэн миисгэйгээ
 Хажуудаа абаад унтахадам
 Аятай зохидхон.
 Эрхэ жаахан миисгэймни,
 Эрээн марьяан хөөрхэймни даа.

МОРИ УРИЛДААН

Үргэн баян талаараа
 Үрээ морид урилдаа.
 Хурдан түргэнөө туршаһан
 Хүлэгүүд ямар хайхам даа.
 Жолоодон харайлаһан хүбүүдшые
 Зууралдаад дэлһэндэнь хиидэнэд,
 Палхинтай урилдаад ниидэнэд
 Пайхан баатарнууд мэтэл.
 Үлэнтэ нютагаа баясуулжа,
 Эмнигүүд тооһо бурьюулаа.
 Томошуул багашуулые сэнгүүлээ,
 Эгээл хурдан аггада
 Мориной соло ханхинаба.
 Эзэн хүбүүе магтажа
 Мүнгэн шанда хүртөөбэ.

Сэсэгма ХАНДУЕВА,
 Үлэнтэн дунда һургуулийн
 10-дахы классай һурагша

ТҮҮХЭ

Доржо Жигмэд Данжанай (Ёнзон багшын)

СҮҮГЭЛЭЙ ДАСАНАЙ ТҮҮХЭ ДОМОГЬОО

(Үргэлжэл).

(Эхинийн урдахи дугаарнуудта).

Хориин 11 эсэгэ бүхэнэй нэгэ нэгэ хүбүүе жэл бүри эндэ абаха гэхэн хэлсээ баталхан ха.

Агын найман эсэгийн дэбисхэр дээрэ болоһон али бүхы хэрэгтэ эдэбхитэйгээр хабаададаг байһыень хаан тайжын угтамжада уригдаһан ушарын элишэлнэ. Би лама хүнби, намда юун хамааб, – гээд хуугаагүй, хааншые угталгын бэлэдхэлдэ хам оролсоһон байгаа. Ородой империн хаан тайжа II-дугаар Николае Агын бурядуудай угтаһан тухай нэгэ нүхэртөө хөөрөбэб. Тэрэмни соёлой мэргэжэлтэй, дээдэ эрдэмтэй хүнаад, намдаа иигэжэ өөдэрхэбэл даа:

- Дээ, юрэдөө даа. Тэрэ үедэ юугэ хэһэн юм ааб даа. Мүнөө хаань, другое дело, хүгжэмтэй, хатартай, культура ехэтэй болоод ябана гээшэбди.

Хаан ехээр найхашаажа мордоһон юм гэгшэ. Даншые голохоор бэшээр агынхиднай забдаһан бэшэ аа гү, – гэбэб.

- Пайн сценари хэрэгтэй ха юм. Тийхэдэ хэн бэшэбэ гээшэб. Угтамжын репертуар грамотнаар хэниинь зохёожо шадаха хэм. Нотосые мэдэхэгүй аад, юугэ хүгжэмдөө юм. Хайдаа, тийгээд лэ болоһон юм бэд даа, – гээдлэ урдаа оруулбагүй.

Нотогой хүгжэмтэй, хатартай, соёлтой дээрэ хэлэгдэгшэ «Мүнөө хаань другое дело» гэдэг сагтань СССР гүрэнэй толгойлогшо, коммунист партиин генсек Никита Хрущёв Хара-Шэбэр ерэхэн юм.

Ородой хаан тайжа тийхэдэ Японийоо бусажа ябаһан ха. Энэ Хрущёв Хитадаа бусажа ябаба. Ородой империн албата болоһоор, Агын бурядууд хоёрдохиео нимэ ехэ зэргэтэй гүрэниие оройлогшодые угтаба гээшэ. Энэ Никита Хрущёвай Ага ерэхэн тухай, тэрэниие яжа угтаһан тухайнь 1994 оной сентябриин 9-нэй «Буряад үнэндэ» журналист Цырен Гонгорой бэшэһэн байдаг. Одоол тон борохоноор, ямаршые наада хүгжэмгүйгөөр угтаһан ха. Тийхэдэ Хрущёв малшад таряашад дээгүүр ябажа хараад лэ бусаһан байгаа.

Эндэ би нэмэхэ байнаб. Үнэхөөрөөшые Н.С. Хрущёв Хитад гүрэндэ ошоод ябаа. Энэмнай 1959 оной октябрь нарада хэн. Би Эрхүүгэй ПВО-гой (противовоздушная оборона) дивизиин нэгэ полкдо хоёрдохи жэлээ алба гэжэ байгаа. 1959 оной хабараар манай полкые Братск эльгээжэрхибэ. Эндэ дэлхэй дээрэ эгээл зайн гал ехээр үгэхэ электростанци баригдажа байгаа. Энэ томо ГЭС-ые агаарһаа хамгаалха удхатай манай полкдо даагдаһан байгаа. Манай полк Падун гэхэн урданай хуушан хууринай баруун урдахи бүтүү ой модон соо буужа, байра байдалай барилгын ажал эхилээ хэн.

Июнь нарын эхээр хэн гү, манай зенитно полкые, баригдажа байһан Братск ГЭС дээрэ хүдэлжэ туһалха гэхэн зарлиг дээрэхээ бууба. Үглөөдөө

бортовой МАЗ машинануудта солдадуудые хуулгаад, Ангар мурэнэй эрьсын захата абаашана. Тэндэхэн паром дээрэ хуулгажа, Ангар мурэнөө гаталжа, урда бээдэнь абаашаад, ГЭС-эй барилга дээрэ доро доро барилгын мастернууд элдэбын ажалда хэхэг хэхэгээр солдадуудые дахуулаад абаашажа, хэхэ ажалын заажа үгэнэ.

Хоёр талаһаан хабсагайтаһан үндэр эрьсын хоорондо Ангар мурэнөө хаажа, дэлхэй дээрэ эгээн ехэ зайн гал үгэхэ ГЭС 1954 онһоо баригдажа байна. Уһанайнгаа оёорһоо дээшээ үндэрын 128 метр болохо, энээгүүрэнь машинын, поездын ябаха хүүргэ, уһаниинь энэ плотинадаа хаагдаад, эгсэ 100 метр гүнзэгы байха юм гэжэ ГЭС-эй тухай плакат томоор зураатай.

Ангар мурэнэй урда хажууһаан тэг дундуурнь түхэрёолэн үргэн даамбаар хаагаад, уһыень томо уһа һородог насосуудаар һоруулжа хаяад, түрүүшын ГЭС-эй плотинын хуури татажа, уһанай оёорын доошонь малтажа, алишые сагта таһардаггүй бетон шабар түмэрөөр хангагдаһан каркас руу шэглэнэ. Энэ үедэ уһанһаан дээшэнь плотиные нилээдхэн үндэрөөр бариба. Энэ баригдаһан тала руугаа уһаа табижа, саашань хойто талыень хоёр талаһаан даамбаар хаажа, түрүүн дундаа хаагдаһан даамбадаа холбоод, саашадаа ГЭС-эй плотиные барижа эхилбэ. Тиймэхээ

(Үргэлжэлын 10-11-дэхи нюурнуудта).

Доржо Жигмэд Данжанай (Ёнзон багшын)

СҮҮГЭЛЭЙ ДАСАНАЙ ТҮҮХЭ ДОМОГ ҮОО

(Үргэлжэл).

түрүүшын хаагдаһан газартань элдэбын ажалнуудай модон барилганууд дүүрэн. Эдэ барилгануудые задалжа, эндэһэ гаргаха хэрэгтэ манай полкын солдадууд нараһаа үлүүхэн туһалһаниинь ехэ үүргэтэй байгаа бээ.

ГЭС-ээ барижа эхилһэн плотинаараа Ангар мурэнэй уһые табижа, хойто талын хаагдаһада Москваһаа Америкын госсекретарь Гарриман ерэлсэхэ боложо, энэ Сибириин Ангар мурэниие хайшан гэжэ хаахые харуулха гэхэн байгаа.

Москваһаа ерэхэн үндэр зэргэтэй ноёдуудай хонохо, амарха, ГЭС-ын барилга элихэнээр харагдажа байхаар газарта гэр байрануудые барилһан юм.

Эдэ айлшадай ерэхэдэ, эндэ сэрэгшэд үгы юм гэжэ һанахаарань юм гү, полкын солдадуудые хүдөөдэ, түхөөрөгдөжэ байһан «точка» дээрэ ажал хэһыень гурба дүрбэн хоногоор гаргаад, байрада үлэһэн солдадуудта гражданска комбинезонуудые үгбэ.

Октябрь харын дундуур һэн гү Н.С. Хрущёв Хитад гүрэндэ айлшалһанаа бусахадаа, Эрхүү дээрэ бууба. Братск ГЭС-эй барилгыг харахаа үдэрэй һүүлээр Братскын аэродром дээрэ буужа, манай полкын солдадуудые аэродром абаашажа, Хрущёвой ниидэжэ ерэхэн самолёдуудын харууһалхаа табиба.

Н.С. Хрущёвай ерэхэдэ Забайкальска военно округай главнокомандующи генерал-лейтенант Крауз олон офицернүүдтэй ерэхэн байгаа.

Хойто үдэрын бүрхэг хүй-

Братск ГЭС гүйсэд баригдахадаа шимэ түхэлтэй болохо гэхэн томо плакат зураг. Бидэ хажуудань дүрөө абхуулаа һэмди.

Манай хүдэлхөө ошоходо шимэ барилгын газар байгаа һэн. Энээгүүрээ уһаа урадхуулхаа түхөөржэ байгаа.

тэн үдэр байба.

Солдадууд сабхинуудаа елыгэр аршажа, боортотой МАЗ машинадаа һуугаад, Братскын аймагай захиргаан дүхүү ерэбди. Хоёр дабхар модон байшангай баруун за-

хын харшадань дүхүү үндэр трибуна. Энэ трибунаһаа зайтай гурбан талыень хаагаад, хоёр дабхараар солдадууд зогсонобди. Трибуные тойроод, солдадуудай урда тугуудые барилһан энэ ГЭС-эй барилгын

коллективууд. Уданшьегүй Н.С. Хрущёв Эрхүүгэй, Братскийн захиргаанай ахалагша ноёд, Братск ГЭС-эй барилгын ахалагша ноён Наймушин ер-бэд, Булга гаража митинг эхилбэ. Солдадуудай урда байхан коллективхоо хүнүүд трибуна дээрэ гаража, энэ дэлхэй дээрэ эгээн ехэ зайн гал үгэхэ Братск ГЭС-ые найнаар, болзорхоон урда барижа дүүргэхэбди гэжэ үгэ үгэнэд. Харюудань Н.С. Хрущёв баярые хүсөөд, энэ томо ГЭС-эй барилгын таһалгаряагүй хүдэлжэ байхын тулада гүрэнэй зүгһөө заатагүй туһаламжа байха гэжэ найдуулба.

Хоёр гурбан часаар болоһон митинг дүүржэ, трибунада байһан зоной буухатай адли:

- По машинам, – гэхэн команда үгтэжэ, бидэ солдадууд түргэн машинадаа нуужа, Братскийн хүдөөгэй багахан аэродром тээшэ зүглэбэбди. Эндэ хүржэ ерээд, Н.С. Хрущёвай самолет хүрэтэр машинын ябаха харгы дундуураа гаргаад, хоёр хажуугаарань, хоорондоо бэе бэеһээн зайтайхан солдадууд зогсобообди. Уданшьегүй хоёр гурбан машина солдадуудай хоорондуур гаража, самолёдай хажууда тогтобо. Н.С. Хрущёв машинаһаан гаража, яаралгүй ябаһаар трапаар самолётдоо орожо, хубсаһаа тайлаһан, сайбар костюмтай, малаан толгойтой хүн, самолётдойнгоо иллюминатораар гараа даллаһаар, самолётдын нииндэшэбэ.

Хрущёвые хахижа мордуулаад ерһэн солдадуудта үдэрэй хоолшые үгы, хүйтэн. Эдэе шанাগша повар солдадууднай унтаһаһан. Газаа үүлэтэй хүйтэн зандаа. Эдэе хоолоо баридаг газарнай хүхэ номин огторгой доро, дээрээ

Барилга хэжэ эхилһэн плотина руугаа Ангар мурэнөө урадхуулаад, хойто талыень хаажса байна.

харабшашье үгы, одоо эндэ солдадууд шууялдашабад, хоһон аягаа ложкоороо наншажа наяргабад. Столовын харшын саанаһаа штабай начальник подполковник Клюев гүйжэ ерээд, нударгаа занба. Энэ үедэ генерал-лейтенант Крауз офицернүүдтээ, зенитнэ артиллерийн полкын барижа байһан барилгые шалгажа ябаһан байгаа.

Н.С. Хрущёв энэл Хитад гүрэнһөө ябахандаа Агада ороһон байгаа. Сталинаа мавзолейһээн гаргахандаа юундэ зонһоон нураагүй юмтэ? – гэжэ Мао Цзэ Дунда хэлүүлһэн юм гэлсээ һэн. Дахинаа Хрущёв Хитад гүрэндэ ошоогүй.

Тиихэдэ Хрущёв ерэхэдэе, яаралтай ябаа гэнэ. Теэд бууха, нууха бүринь дуу хатараар, уран бэлигээрэе угтаха аргатай байгаа үгы юм аабы?

Модохируу бодолтой, дээдын ноёдой ама хараад, КГБ-һээ хүрдэшэһэн тэрэ сагта ямаршые гоё репертуар, сценари хэнэйшые толгойдо оробогүй. Тээ хожом хаан тайжа Николайн угтамжын ямараар эмхидхэгдэжэ үнгэрһэн тухайнь Ага нютагайнгаа түүхэ эрхимээр мэдэдэг Намсарайн Гомбодоржо, Шагдарай Цыренжаб хоёр

бэшээ бэлэй. Энэ угтамжын бэлэдхэлдэ Агын дасанай шэрээтэ Данжанай Доржо Жигмэдэй (Ёнзон багшын) эгүүртэ угаа ехэ байһан гэлсэдэг һэн.

Дурсагдагша статья соогоо хоёр коммунист үбгэд Ёнзон багша тухай халиргайгаар бэшэһэн юм. Мэнэ һая мэндэ ябаһан Цыренжаб хайтай уулзажа, энээн тухай хөөрэхэдэмни хэлэбэ:

- Тиихэ сагта ламые магтааһаа, статьямнай Агын газетэдэ хэблэгдэхгүй һэн. Ламын нэрые зуража хаяагүйнь болоо гэжэ сэдхээ бэлэйб. Энэншые ойлгостой бээ.

Угтамжын бэлэдхэл шахардуу, агшам саг соо, оройдоол хоёр нарын хугасаатай байгаа. Бүгэдэ Агые оройлжо байһан Зоригтын Жалсарай тайшаа үбшэн, хэбтэрийн, орлогшо Бодиин Жана зэргэм (тайшаагай ажал) эзэлһээр һаяшагай, нэрэ хүндөөр багашаг, отог отогой найман гулваанар соо сэсэн бэрхэ зон байгаашье һаа, хуби хубияа харангинууд, иимэ сагта хаан тайжые угтаха гэхэн энэ ехэ харюусалга яажа бэелһэн байгаа гээшэб? Агын найман эсэрын дэбисхэр дээрэ үнэтэй үгэтэй, үндэр хүндэтэй

(Үргэлжэлынь 12-дохи нюурта).

Доржо Жигмэд Данжанай (Ёнзон багшын)

СҮҮГЭЛЭЙ ДАСАНАЙ ТҮҮХЭ ДОМОГ ҮОО

(Үргэлжэл).

бодисада зэргэтэй Ёнзон багшааа дээшэ оройлох хүн байгаагүй. Орон нутагайнгаа түлөө оролдодог, олоной хэрэгтэ оролсодог али тэгшэ ябуулагша энэ ламхаймнай Жалсарай тайшаагай идхалгаар (гуйлгаар) хамсыгаа шамажа ороһон ха.

Тайшаагайнгаа нэрэ хүндые хэргэсээжэ, мүн ханамжа зүбшөөлын дуулангаа, Агын дасан дээрэ ерээд, эмшэ багшада аргалуулжа хэбгэһэн Жалсарай тайшаагайда сугларжа, яажа хаан тайжые угтах тухай зүбшэдэг, хэлсэдэг, хэн юу хэхэб гэхэ зэргые элишэлдэг байба. Хара багааа олон зуугаад ламанарай дунда долонгир болоһон, шэрээгэ байхадаа, дасан барюулжа, олоной ажал эмхидхэын дүршэлтэй, урда ороноор ябажа, Далай лама Баншан Богдые олон зоной угтахыень үзэһэн, хараһан, эндэ сугларһан отогой найман гулваанарһаа лаб нэгэ толгойгоор дээшэ Ёнзон багшын ханамжа хүндэтгэйдэ хүлээгдэхэ. Тээ байд гээд, хэлсэһэн хэрэгнай хэр зэргээр ябана хаб гээд, мүрдэхэ шалгахадаа эдитэй, олоние оройлжо дүршэһэн гэжэ мэдэхээр ондооноор забдаха.

Э. Ухтомскиин хаан Тайжын Азиин ороноудаар аяншалһан тухай бэшэһэн ном соонь залуу тайжа Владивосток дээрэ буугаад:

- Эй даа, дэлхэймнай үзэхэлэн дүүрэжэ, борохон Россимнай эхилбэ даа, – гэжэ сүхэрэнгээр хэлэһэн ха. Тиигэһэниинь, ханагдаагүй һонин гоёор Агын буряадууд угтажа байба.

Иимэ зон бии юм гэжэ хүсэд һайн мэдэхгүй, ноһон гэртэй, шабааһан түлишэтэй, мунхаг харанхы зон гэжэ ханаһаниинь соёл болбосоролой бараг зэргын хэмжээндэ угтамжын баярай ёһолол хүнхинэжэ байгаа ха юм. Хаан тайжада зүүдэн мэтээр харагдаһаниинь дамжаагүй.

Буряад арадайнгаа нэрэ хүндые үргэхэ хэрэгтэ бээ үгэжэ бэрхээе харуулһан Агын буряадай хүбүүн Доржо Жигмэд (Ёнзон багша) Данжанай гэгшын аша габыа яшаагүй ехэ юм. Угтамжа яажа болооб гэһэн Г.Д. Намсараевай, Ц-Ж. Шагдароной статья уншагшадта дамжуулаа (авторай дурдхал).

Үргэн олоние гэгээрүүлхэ зорилготойгоор Ёнзон багшын бэшэһэн номуудынь олон гэдэг.

Амитанай ами таһалхагүй, хулгай хэхэгүй, худалаар хэлэхгүй гэхэ зэргын эли болоһон номлолой забһарта үнэтэй торгон хубсаһа үмдэхые хоридог һэн ха. Торго, хургы өөрынгөө зөөрээр абаад эдлэхэдэ, ямар тиймэ нүгэл байһан юм гээд, нам мэтын хүн ханаха

бээ. Харин энэмнай гүнзэгы нэгэ нимэ удхатай байшаба. Урданай үнэтэй хитад торгон гээшэ төөлүүр хорхойн бүрээдэһээр (коконоор) нэхэгдэдэг байгаа. Иимэ торгон яажа хэгдэнэб гэжэ 1983 ондо Узбекистанай Маргилан хотын торго нэхэдэг комбинадта аяншалжа ябаһан агынхид хараа бэлэйбди. Модоной набшаһан соо исалжа, шааяжа байһан үй түмэн төөлүүр хорхойнуудые харуулба. Түрэхэн үриез шүлһөөрөө мансылдаг юм ха. Энэншые долёоборой үсын тухайханууд. Эдэниинь түүжэ абаашаад, ута жоолоб соо булсажа байһан уһа руу шиихажа, шанажа аладаг байба. Цех соонь аягүй пэхүүн аад, хүндэ үнэртэй. Хоһорһон коконуудые ондоо цехтэ абаашажа, энээгээр утаһа ээрэнэ. Нэгэ метр торгондо нэгэ мянган кокон хэрэгтэй болодог гээб. Дэгээдэ 5-6 метр торгон ородог һаань, эхэнэр бүхэн таба-зургаан мянган амитанай хүнэһэ хэдэрээд ябанаб гэжэ ойлгохо болоно. Ёнзон багша эдэ бүгэдые мэдээд, торго эдлэхэдэ бээдэ хүндэ гэдэг байгаа ха юм даа.

Анханда 1878 ондо шэрээтэ болохо үедэнь, дасан оройдоол 212 хубарагуудтай байһан һаа, 1899 ондо мянгаад шахуу ламанартай болоод байба.

Д. ЦЫРЕНДАШИЕВ

(Үргэлжэлын удаахи дугаарта).

Редакциин хаяг:
671950, Буряад Улас, Закаменск хото,
Ленинэй үйлэс, 42-дохи гэр.

Һарадаа хоёр дахин гарадаг һонин.

Хэһэг 300.
Индекс 59901.

Эмхидхэн байгуулагша:
Захаамнай аймагай захиргаан.

Редактор
С.Б.-О. Садаева,
суглуулан бүридхэжэ,
алдуунуудые забһарта, ризограф
дээрэ хэблэгшэ Э.В. Цыдемпилова.

Телефон, факс,
ород газтын редакторай: 4-46-32,
харюусалгата секретарин
ба соносхолой – 4-30-54,
компьютерна түбэй – 4-31-61,

бухгалтерин – 4-30-37.
Хэблэлэй нэгэ хахад
хуудан хэмжээтэй.

Толлолгонуудта үгтэһэн тоо
ба баримтануудай, хүнэй,
нутагай нэрэнүүдэй зүб бурууда
авторнуудынь харюусалгатай.

Редакциин хараа үзэл авторнуудай һанал
бодолтой зохилдонги бэшэ байжа магад.